

بایسته‌هایی در تفسیر علمی قرآن در موضوع طب

محمد رضا رجب‌نژاد^{*۱}

^۱ گروه طب و دین مؤسسه مطالعات تاریخ پزشکی، طب اسلامی و مکمل، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

اطلاعات مقاله

نوع مقاله
سر مقاله

تاریخچه مقاله

تاریخ دریافت: ۱۲ مهر ۱۳۹۰

تاریخ تجدید نظر: ۱۴ آبان ۱۳۹۰

تاریخ پذیرش: ۱۸ آذر ۱۳۹۰

کلمات کلیدی:

قرآن

حفظ الصحه

◀ **طریقه ارجاع به این مقاله:**

رجب‌نژاد م. بایسته‌هایی در تفسیر علمی قرآن در موضوع طب. قرآن و طب. ۱۳۹۰؛ ۱(۳): ۴۹-۵۲. شناسه ثابت مقاله: 10.5812/quranmed.9040

نشر توسط شرکت کوثر. ۱۳۹۰

۲- دلالت قرآن بر گزاره‌های علمی چگونه است؟
 ۳- قلمرو گزاره‌های علمی مستفاد از قرآن تا چه اندازه‌ای است؟
 ۴- گزاره‌های علمی در چه ساحتی از قرآن است؟ به عبارت دیگر، قرآن تا چه اندازه گزاره‌های علمی را فراگرفته است؟
 ۵- با توجه به اینکه هدف نهایی قرآن، هدایت انسان است، گزاره‌ها و ارشادهای علمی چه جایگاه معرفت شناختی دارد؟
 ۶- کدام یک از روش‌های تفسیر علمی از قرآن صحیح است؟
 ۷- رهنمودها، توصیه‌ها و دیدگاه‌های طبی قرآن در موضوع حفظ الصحه و بهداشت و درمان چگونه است؟ آیا حجت است؟ نوع و روش برداشت و تفسیر از این آیات چگونه می‌باشد؟ با چه روشی می‌توان از این آیات بهره گرفت. هدف قرآن از بیان نکته‌های طبی چیست؟ آیا قرآن کتاب طبی است؟
 قرآن کریم به عنوان تنها نسخه بی‌بدیل الهی که از تحریف و تصرف بشری محفوظ مانده است، اگرچه نقش اصلی و اساسی آن، هدایت انسان و رساندن او به معارف حقیقی و کمال آدمی و الهی می‌باشد و در صدد، بیان مسایل علمی نیست، اما حاوی گزاره‌هایی از علوم می‌باشد و آموزه‌های علمی بسیاری از

قرآن به عنوان پیام هدایت الهی برای انسان، همه زوایای زندگی مادی و معنوی را در برمی‌گیرد. در قرآن کریم، زندگی فردی و اجتماعی، اخلاقی و حقوقی، دنیایی و آخرتی و ... و در یک سخن، همه لوازم هدایت و تربیت انسان را در خود نهفته دارد.
 از سوی دیگر، در چند قرن اخیر، در پی رشد سریع علوم تجربی به ویژه در غرب، بیشترین معارضه با کتاب‌های آسمانی یا متون دینی، به نام علم صورت گرفته است. از اخترشناسی کوپرنیک و زیست شناسی داروین گرفته تا روان شناسی فروید، ادعا بر این بوده که برخی دستاوردهای علمی، برخی از آموزه‌های بنیادی کتاب‌های آسمانی را ابطال و یا دست کم، سست می‌کند. یکی از پرسش‌هایی که در ارتباط با قرآن مطرح شده است، رابطه قرآن به عنوان آخرین و کامل‌ترین هدیه و امانت آسمانی و علوم یعنی محصول تلاش فکری اندیشمندان اعم از علوم انسانی و علوم طبیعی می‌باشد که از مدت‌ها پیش، ذهن و فکر هر فرهیخته را به خود مشغول ساخته است. در این زمینه، پرسش‌هایی مطرح است از جمله:
 ۱- رابطه قرآن با علوم جدید چگونه است؟

***نویسنده مسئول:** محمد رضا رجب‌نژاد، گروه طب و دین مؤسسه مطالعات تاریخ پزشکی، طب اسلامی و مکمل، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران.
پست الکترونیکی: m-rajabnejad@tums.ac.ir

DOI: 10.5812/quranmed.9040

کلیه حقوق انتشارات مقاله نزد مرکز قرآن و عترت وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی محفوظ است.
نشر توسط شرکت کوثر

The translated version of: <http://dx.doi.org/10.5812.quranmed.9040>

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

موجب می‌شود تا اتم باقی‌ماند و توازن و تعاون و سکون آن حفظ شود و هر اختلاف کوچکی در آن‌ها موجب نابودی اتم می‌شود و این حقیقت را قرآن در سوره اعراف بیان داشته‌است که سبب سکون نفس را زوج او قرار داده‌است (۲۸). و این همان است که علم در مورد بار پروتون و الکترون می‌گوید (۲۹). نقد این نظریه واضح است که "نفس" در هیچ کتاب لغت و اصطلاح به معنای "پروتون" نیامده است: "زوج" هم به معنای "الکترون" نیست. اما نویسنده برای اثبات نظریات خود از قرآن، این معنا را بر آیات قرآن تحمیل کرده‌است. ممکن است این گونه افراد با حسن نیت و یا قصد اثبات اعجاز علمی قرآن، چنین تفسیر کرده‌باشند، ولی این عمل "تفسیر به رای" است و گوینده آن ممکن است، خود را دچار عذاب الهی کند (۳۰). مثال دیگر از تفسیر به رای، عبدالرزاق نوفل در آیه "وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ" (۳۱) و هنگامی که گفتار -فرمان عذاب- بر آنان واقع شود، و در آستانه رستاخیز قرار گیرند (۲۹). جنبنده‌ای را از زمین برای آنان بیرون می‌آوریم. نوفل معتقد است که "دابه" یعنی جنبنده، همان "قمرهای مصنوعی" است که از زمین خارج می‌شوند و از آن، سخنانی بیان می‌کند که تفسیر به رای است (۲۹). فخر رازی در تفسیر آیه "الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا" (۳۲) سکون و حرکت نکردن زمین را استفاده و به زعم خویش، این یافته را با دلایلی مستدل کرده‌است (۳۳).

سیوطی و صاحب بحر المحيط از آیه " وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ" (۳۴) مدالارض را دلیل مسطح و غیر کروی بودن می‌دانند (۳۵، ۳۶).

طنطاوی نویسنده "الجواهر فی تفسیر القرآن" از آیه "وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُؤًا قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ" (۳۷) علم احضار ارواح را استنباط کرده‌است (۳۸).

علامه طباطبایی این برداشت علمی طنطاوی را صحیح نمی‌داند. زیرا احضار ارواح، در قوه خیال یا حواس ظاهری صاحبان این فن پذیرفته‌است. ولی احضار ارواح در خارج از وجود احضار کننده قابل پذیرش نیست (۳۹).

"کسانی که قدرت احضار ارواح را دارند، تنها روح را در قوه خیال یا حواس ظاهری خویش حاضر می‌کنند. اما توانایی احضار روح در خارج را ندارند که اگر چنین توانایی داشتند، تمام حاضران مجلس احضار روح، می‌توانستند، روح را ببینند. زیرا آن‌ها نیز چون شخص احضار کننده، حس و درک طبیعی دارند. بنابراین، تنها احضار کننده به خود تلقین می‌کند که روح در برابر اوست (۳۹). فرضیه تکامل در سال ۱۸۵۹ م با انتشار کتاب "بنیاد انواع" از چارلس رابرت داروین، به صورت نظامند مطرح گردید (۴۰). طبق این فرضیه، انواع مختلف موجودات، جد مشترک دارند. طبق این نظریه، انواع موجودات از شروع تکوین، مستقل نبودند، بلکه انواع گوناگون زاده انواع دیگری می‌باشند (۴۱). با اشاره به آیات قرآن، این فرضیه به قرآن نسبت داده‌می‌شود (۴۲).

علامه طباطبایی در نقد و بررسی این برداشت و دیدگاه‌هایی که درباره تکامل انسان ارایه شده‌است، آن را در چند جا نقد می‌نماید (۳۹). بلکه در حد حدس می‌توان ادعای تطور نمود. اما یقینین تطور نمی‌توان داشت. زیرا امکان دارد روز دیگری، فرضیه دیگری، جایگزین فرضیه تطور گردد. چه اینکه علم همواره، رو به پیشرفت است و هیچ گاه سکون ندارد (۴۰).

بهره‌گیری از علوم روز در تفسیر آیات علمی قرآن، با رعایت موازین به اثبات رسیده، منعی ندارد. مفسران بزرگ قرآن، در این قسم از تفسیر آیات قرآن، به کمک علوم روز و با پرهیز از تاویل، تکلف، تطبیق و تفسیر به رای قوانین طبیعی مسلم را چراغی برای کشف رموز آیات قرار می‌دهند که این کار، اعجاز قرآن را بیش از پیش روشن می‌کند.

علامه طباطبایی می‌نویسد: "بر سر این دو راهی کمتر کسی می‌تواند، راه میانه را برود... فهمیدن حقایق قرآن و تشخیص مقاصد آن، از راه بحث‌های

جمله حفظ الصحه و بهداشت، تغذیه، زناشویی، اعضای بدن، میوه‌ها و گیاهان، شفابخشی و ... را مطرح کرده‌است.

قرآن در راستای تقویت مبداء‌شناسی، معاد شناسی، تحریک حس کنجکاو بشر، اثبات توحید، نشان‌دادن عظمت پروردگار، ترغیب به علم، تشویق به اکتشاف‌های علمی و استفاده از طبیعت... به موضوع‌های علمی نیز اشاره فرموده و برخی توصیه‌های طبی نیز پرداخته‌است. اما باید توجه داشت که قرآن، کتاب هیأت و نجوم و طب نیست، تا بتوان همه جزئیات علوم را از آن استخراج کرد.

در تفسیر آیات طبی قرآن، لازم است از شیوه "استخدام" برای فهم بهتر این آیات بهره گرفت و از شیوه‌های نادرست مانند شیوه افراطی "استخراج همه علوم از قرآن" و تحمیل نظریه‌های علمی به قرآن و تفسیر به رای به شدت پرهیز کرد. پر واضح است که قرآن خود را کتاب هدایت معرفی می‌کند (۱). رسیدن به کمال آدمی، نیازمند پرورش روح و سلامت و جسم می‌باشد، از این رو، رهنمودهایی ارایه فرموده‌است.

قرآن، کتاب هدایت و نشان‌دادن راه کمال و صراط مستقیم، از روش‌های گوناگون استفاده کرده‌است. گاه به صورت قصه و داستان، گاه با استدلال عقلی، گاه با برانگیختن فطرت و وجدان و گاه با طرح مسایل علمی طبی، نجومی و ... اشاره می‌فرماید. به عنوان مثال برخی اهداف آیات نجومی قرآن عبارت است از: خداشناسی (۲-۴)، اثبات توحید و ربوبیت الهی (۵)، نشان دادن عظمت خداوند (۶-۸)، بیان امکان داشتن معاد و تحقق حتمی آن (۹-۱۲)، تشویق به استفاده از طبیعت (۱۳)، بیان آغاز پیدایش و چگونگی شکل‌گیری موجودات (۱۴، ۱۵)، بیان نظم و انسجام طبیعت (۱۶-۱۸)، خبر دادن از پایان عالم (۱۹-۲۱)، یادآوری نعمت‌های الهی و ترغیب به شکرگزاری (۲۲)، بیان برخی حقایق نجومی و کیهانی مانند موجودات زنده در آسمان‌ها (۲۳-۲۷)، آیات طبی قرآن کریم نیز از این قاعده، پیروی می‌کند.

برخی از طرفداران تفسیر علمی قرآن کریم، گرفتار علم‌زدگی شدید شدند. آنان به شرایط تفسیر و روش‌های سنتی فهم، واقعی نمی‌نهادند و تنها به دنبال همگون‌سازی علم و دین بوده‌اند و گزاره‌های دینی را، آن‌گاه می‌پذیرفتند که با علم جدید، سازگار باشد.

در برابر این گروه، دو گروه دیگر قرار داشتند:

الف: برخی به طور کلی منکر نقش و تاثیر علم و موضوع‌های علمی در فهم قرآن بودند و تفسیر علمی قرآن را شرعاً و عقلاً باور نداشتند.

ب: گروه دوم از مفسران از جمله علامه طباطبایی، راه میانه را برگزیدند. آنان جانب شرع را داشتند و شیوه‌های سنتی تفسیر را ارجح می‌نهادند و هم نقش علم را در فهم بایسته و درک بهینه قرآن باور داشتند. ولی تنها از قطعیات علمی، آن هم با رعایت شرایط تفسیر مانند سبب، لغت، آیات ... سود می‌بردند. رهنمودهای طبی قرآن - آیات حفظ الصحه و بهداشتی و آیات درمانی - از آن جهت که از سوی خداوند حکیم هستی‌بخش نظام هستی بر رسول خدا نازل شده‌است، در صورت کشف زوایای ناشناخته آن، نوع نگرش به طب دگرگون خواهد شد، اما ضرورت دارد، اصول و مبانی فهم قرآن نیز رعایت شود و از تفسیر به رای، پرهیز کرد. در ذیل به چند مورد از تفسیر علمی قرآن که به نوعی تحمیل نظریه بر قرآن است، اشاره کوتاه می‌شود.

عبدالرزاق نوفل مصری در ذیل آیه "هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا" اوست آن کس که شما را از نفس واحدی آفرید و جفت وی را از آن پدید آورد (۲۸). می‌گوید: "نفس واحد" همان پروتون و "زوج" آن الکترون است! و این دو عنصری است که ذره از آن‌ها ترکیب شده‌است. سپس این را دلیل اعجاز علمی قرآن می‌شمارد (۲۹).

عبدالرزاق می‌نویسد: بار مثبت و منفی در پروتون و الکترون و مساوات آن‌ها،

بر اسرار آفرینش می‌داند و می‌نویسد: قرآن از آیات زیادی از قوانین هستی، رموز طبیعت و اجرام آسمانی و موضوع‌های دیگر، بحث‌های شگفت‌انگیزی مطرح می‌کند و به طور مستمر، اطلاع از چنین سنن و قوانینی، جز از طریق وحی امکان نداشت (۴۷).

تقدیر و تشکر

بیان نشده است.

میزان مشارکت نویسندگان

محمد رضا رجب‌نژاد تنها نویسنده این مقاله می‌باشد.

تضاد منافع

ندارد.

References

1. Verse 185, Baqara. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=2&ayat=%DB%B1DB%B8DB%B5&user=far&lang=eng&tran=1>.
2. Verse 164, Baqara. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=2&ayat=%DB%B1DB%B6DB%B4&user=far&lang=eng&tran=1>.
3. Verse 53, Fussilat. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=41&ayat=%DB%B5DB%B3&user=far&lang=eng&tran=1>.
4. Verse 53, Al-naml. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=27&ayat=%DB%B9DB%B3&user=far&lang=eng&tran=1>.
5. Verse 60 & 61, Al-Naml. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=27&ayat=%DB%B6DB%B0&user=far&lang=eng&tran=1>.
6. Verse 53, Al-Anbiya. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=21&ayat=%DB%B1DB%B6&user=far&lang=eng&tran=1>.
7. Verse 61, Al-Furqan. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=25&ayat=%DB%B6DB%B1&user=far&lang=eng&tran=1>.
8. Verse 9, Az-Zukhruf. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=43&ayat=%DB%B9&user=far&lang=eng&tran=1>.
9. Verse 57, Al-Ghafir. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=40&ayat=%DB%B5DB%B7&user=far&lang=eng&tran=1>.
10. Verse 98, Al-Isra. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=17&ayat=%DB%B9DB%B8&user=far&lang=eng&tran=1>.
11. Verse 33, Al-Ahqaf. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=46&ayat=%DB%B3DB%B3&user=far&lang=eng&tran=1>.
12. Verse 37, Al-Ahqaf. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=79&ayat=%DB%B3DB%B7&user=far&lang=eng&tran=1>.
13. Verse 13, Al-Jathiya. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=45&ayat=%DB%B1DB%B3&user=far&lang=eng&tran=1>.
14. Verse 18-20, Al-Ghashiya. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=88&ayat=%DB%B1DB%B8&user=far&lang=eng&tran=1>.
15. Verse 30, Al-Anbiya. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=21&ayat=%DB%B3DB%B0&user=far&lang=eng&tran=1>.
16. Verse 39, Ad-Dukhan. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=44&ayat=%DB%B3DB%B9&user=far&lang=eng&tran=1>.

علمی، دو نوع است:
الف) اینکه در مسئله‌ای که قرآن معترض آن است، بحثی علمی یا فلسفی را آغاز کنیم و آن قدر آن را ادامه دهیم، تا حق مطلب، برای ما روشن و ثابت شود. آن‌گاه بگوییم، آیه همین را می‌گوید. این روش، هر چند که مورد پسند مباحث علمی و نظری است و لکن، قرآن آن را نمی‌پسندد.

ب: برای فهم آن مسئله و تشخیص مقصود آن آیه، از نظایر آن آیه، کمک بگیریم و منظور از آیه مورد نظر را به دست آوریم. آن‌گاه اگر بگوییم علم هم همین را می‌گوید، عیبی ندارد، این روشی است که می‌تواند، آن را تفسیر خواند. قرآن آن را می‌پسندد (۴۳).

قرآن در آیات علمی خود که به جهان طبیعت و تحولات آفرینش اشاره می‌کند، صاحبان خود را مورد خطاب قرار می‌دهد و این به معنای آن است که دانشمندان می‌توانند آن را درک کنند. در واقع مخاطب قرآن در فهم آیات علمی، کسانی‌اند که عالم یا اهل تفکر و تعقل می‌باشند (۴۴-۴۶).

سید ابوالقاسم خویی، یکی از وجوه اعجاز علمی قرآن را مشتمل بودن آن

17. Verse 16, Al-Anbiya. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=21&ayat=%DB%B1DB%B6&user=far&lang=eng&tran=1>.
18. Verse 3, Al-Mulk. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=67&ayat=3&user=far&lang=eng&tran=1>.
19. Verse 1-3, Al-Infitar. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=82&ayat=1&user=far&lang=eng&tran=1>.
20. Verse 21, Al-Fajr. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=89&ayat=%DB%B2DB%B1&user=far&lang=eng&tran=1>.
21. Verse 1-3, At-Takwir. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=81&ayat=1&user=far&lang=eng&tran=1>.
22. Verse 21, Al-Furqan. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=25&ayat=%DB%B6DB%B2&user=far&lang=eng&tran=1>.
23. Verse 83, Al-Imran. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=3&ayat=%DB%B8DB%B3&user=far&lang=eng&tran=1>.
24. Verse 15, Al-Rad. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=13&ayat=%DB%B1DB%B5&user=far&lang=eng&tran=1>.
25. Verse 49, Al-Naml. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=27&ayat=%DB%B4DB%B9&user=far&lang=eng&tran=1>.
26. Verse 4, Al-Anbiya. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=21&ayat=4&user=far&lang=eng&tran=1>.
27. Verse 29, Ash-Shura. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=42&ayat=%DB%B2DB%B9&user=far&lang=eng&tran=1>.
28. Verse 189, Al-Araf. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=7&ayat=%DB%B1DB%B8DB%B9&user=far&lang=eng&tran=1>.
29. Nofel-Abdol-alrazaq. *Quran and knowledge of Hadis*. Beirut: Dar-Al-Ketab Arabi; 1973; p. 156, 158, 212.
30. Rezaie M. Introduction to scientific interpretation of Quran. Qom: Osveh; 2004; p. 356.
31. Verse 82, Al-Naml. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=27&ayat=%DB%B8DB%B2&user=far&lang=eng&tran=1>.
32. Verse 22, Al-Baqara. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=2&ayat=%DB%B2DB%B2&user=far&lang=eng&tran=1>.
33. razi F. *Tafsir alkabir*. p. 113.
34. Verse 3, Al-Rad. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=13&ayat=3&user=far&lang=eng&tran=1>.

35. Soyuti. Beauty of mind description. p. 55.
36. A Andolosi-Gharnati. *Bahar-o-Almohit*. 1993; p. 340.
37. Verse 67, Al-Baqara. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=2&ayat=%DB%B6%DB%B7&user=far&lang=eng&tran=1>.
38. Johari T. Human nature in holy Quran interpretation. Beirut: Dar alfeqr; p. 84.
39. Tabatabaie M. *Almizan*. p. 265, 386.
40. Neyshaboori A. investigation of evolutionary theories. 1th edition ed. Tehran: press the ministry of education; 1988.
41. Darwin C. The foundations of The origin of species: Two essays written in 1842 and 1844. Cambridge University Press; 1909.
42. Sahabi Y. Holy Quran and human evolution and creationism. Tehran: publishing company; 2008; p. 230.
43. Tabatabaie M. *Almizan*. Tehran: Islamic publishing; 1983; p. 17.
44. Verse 10-11, An-Nahl. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=16&ayat=%DB%B1%DB%B0&user=far&lang=eng&tran=1>.
45. Verse 22, Al-Room. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=30&ayat=%DB%B2%DB%B2&user=far&lang=eng&tran=1>.
46. Verse 98, Al-Anaa. *Quran-e-Karim translated by Qarib*. Available from: <http://www.parsquran.com/data/show.php?sura=6&ayat=%DB%B9%DB%B8&user=far&lang=eng&tran=1>.
47. Khoie A. *Albayan*. Tehran: Kabe publishing; 1987; p. 70.

Archive of SID